

Academia de Drept din Oradea în perioada de tranziție de la autoritățile maghiare la cele românești (1919-1921)

Chirodea, Florentina

Veröffentlichungsversion / Published Version

Sammelwerksbeitrag / collection article

Empfohlene Zitierung / Suggested Citation:

Chirodea, F. (2010). Academia de Drept din Oradea în perioada de tranziție de la autoritățile maghiare la cele românești (1919-1921). In S. Șipoș, M. Brie, I. Horga, B. Ștefănescu, & I. Gumenâi (Eds.), *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc* (pp. 373-385). Chisinau: Cartdidact Press. <https://nbn-resolving.org/urn:nbn:de:0168-ssoar-422102>

Nutzungsbedingungen:

Dieser Text wird unter einer Free Digital Peer Publishing Licence zur Verfügung gestellt. Nähere Auskünfte zu den DiPP-Lizenzen finden Sie hier: <http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/>

Terms of use:

This document is made available under a Free Digital Peer Publishing Licence. For more Information see: <http://www.dipp.nrw.de/lizenzen/dppl/service/dppl/>

ACADEMIA DE DREPT DIN ORADEA ÎN PERIOADA DE TRANZIȚIE DE LA AUTORITĂȚILE MAGHIARE LA CELE ROMÂNEȘTI (1919 – 1921)

Academy of Law from Oradea during the Period of Transition from the Hungarian to the Romanian Authorities (1919 – 1921)¹

Florentina CHIRODEA²

Abstract: *Created by the Hungarian Minister of Instruction and Religion in an attempt to depopulate the Universities of Hungary from the big number of auditors, the Romanian Era of the Law Academy of Oradea began with two academic years , 1919 – 1920 and 1920 – 1921, of transition from the Hungarian authorities to the Romanian ones. Due to the efficiency of the Dirigent Council of managing the issues of the Transylvanian education, during 1919 and the first half of 1920, the Academy's activity was not interrupted. The students could continue the studies in similar conditions as those existing before 1918, fact that helped many of them sustain both, the main exams, the final state ones and those of Justice. At the end of the three transitions years, the education institution of Oradea was able to begin the academic year 1921 – 1922 in normal conditions.*

Keywords: *the inter-war period, Law Academy of Oradea, transition period*

Unirea din 1918 nu a fost o simplă restaurare a granițelor naționale și a coeziunii din trecut. Evenimentul a inaugurat transformări, strategii și politici radicale, statul românesc confruntându-se cu o paletă largă de probleme derivând din caracterul său nou și din șansa lui teritorială. Transilvănenii, bucovinenii și basarabenii participau alături de regăteni la schimbările și fuziunile instituționale aflate în curs, dar instituțional și politic Vechiul Regat reprezenta piatra de temelie a statului România Mare³. Chiar dacă unificarea a avut loc, în mare măsură, sub egida Vechiului Regat, punctul I al Rezoluției de la Alba Iulia nu făcea nici o referire la eventuale condiții pentru integrarea Transilvaniei în cadrul României Mari, prin urmare autonomia provinciei, care avea să dureze până la întrunirea Constituantei, era lipsită de semnificație politică⁴.

Tranziția către un sistem de învățământ unificat în întreg teritoriul al României Mari a fost guvernată de câteva tipuri de instituții. Marea Adunare Națională de la Alba Iulia a înființat Marele Sfat Național Român, un organism cu 250 de membri, care la rândul său a numit la 2 decembrie 1918 un Consiliu

---

¹ This paper was published in Sorin Șipoș, Mircea Brie, Ioan Horga, Ion Gumenăi, Barbu Ștefănescu (coord.), *Politici imperiale în estul și vestul spațiului românesc*, University of Oradea Press, Cartdidact Press, Oradea, Chișinău, 2010, ISBN: 978-606-10-0190-3; ISBN: 978-9975-4001-2-1; p. 373-385

² PhD. Candidate, assistant researcher, Institute of Euroregional Studies, University of Oradea, Romania, email: fchirodea@uoradea.ro

³ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare 1919 – 1930*, București, Editura Humanitas, 1998, p. 29 - 41

⁴ ***, *Istoria României. Transilvania*, vol.II, Cluj-Napoca, Editura George Bariț, 1997 (în continuare *Istoria României ...*), p. 697

Dirigent⁵. Acesta era un organism politico – administrativ provizoriu, cu largi atribuții în conducerea afacerilor interne ale Transilvaniei, destinat să vegheze asupra ordinii și punerii în aplicare a hotărârilor de la Alba Iulia. Cei 15 membri ai săi erau reprezentanți de seamă ai românilor, cunoscuți și apreciați luptători pentru drepturile naționale ale acestora. Supunându-se Bucureștiului doar în probleme militare și de politică externă, căi ferate și în alte câteva domenii de jurisdicție națională, Consiliul Dirigent era investit cu puteri legislative și executive pentru domeniile care nu trecuseră sub autoritatea nemijlocită a guvernului⁶.

Unul dintre cele 12 compartimente ale acestui organism, era destinat Cultelor și Instrucțiunii Publice, Resort considerat important pentru instituirea vieții de stat românești și implicit a unei administrații românești⁷, având sarcina de a organiza întreg învățământul de stat românesc, de toate gradele, din întreaga Transilvanie. Astfel, în pofida greutăților reale cu care era confruntată societatea românească, în general, Consiliul Dirigent a căutat să pună bazele unor instituții de învățământ sau științifice, de artă sau cultură românești, care prin activitate, publicații sau biblioteci, să dea o altă înfățișare cultural – științifică Transilvaniei⁸. Așa cum amintea, într-una din scrisorile sale, Onisifor Ghibu, secretar general pentru învățământ în cadrul Resortului, opera aceasta a constat, opera aceasta a constat, în afară de înființarea aparatului central administrativ, și în preluarea și naționalizarea Universității din Cluj, substituirea de personal didactic, fixarea programelor de învățământ, precum și lichidarea Academiei maghiare de drept din Oradea și Sibiu⁹. Această ultimă măsură nu a fost pusă în practică în perioada cât a funcționat Consiliul Dirigent, cel puțin în privința instituției de învățământ superior din Oradea. Consemnarea acesteia între obiectivele Resortului Instrucțiunii Publice o putem pune pe seama experienței trăite de Ghibu în tinerețe, tipică pentru o întreagă generație de elite românești formate în sistemul de învățământ al vechii Ungarii, care le leza mândria națională¹⁰. Într-adevăr, conștiința istorică românească nu a fost influențată nici de frumusețea edificiilor construite și nici de eforturile savanților vremii de a contribui la răspândirea științei moderne în acest colț al Europei. Românii au reținut în primul rând intoleranța și discriminările la care au fost supuși, din partea unui regim politic naționalist, într-o epocă în care naționalismul era una din ideologiile dominante ale continentului¹¹. Trebuie menționată, de asemenea, pentru a avea o imagine de ansamblu completă a societății de după 1918 și profunda nemulțumire a minorităților maghiară, germană și evreiască – toate mai urbanizate și deținătoare ale unor privilegii istorice mai mari decât cele ale românilor¹².

În acest context, frontiera de vest a României Mari era „socotită de stat zonă strategică, la care se ajungea ușor de la Budapesta pe șosea, pe calea ferată sau

---

⁵ Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 56 – 57 și 160 - 163

⁶ *Istoria României....*, p. 701 - 702

⁷ *Ibidem*, p. 699 - 718

⁸ Gheorghe Iancu, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea Statului Național Unitar Român (1918 – 1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985, p. 254

⁹ *Onisifor Ghibu în corespondență*. Volumul II. Cuvânt înainte, îngrijirea ediției, note, indici de Mihai O. Ghibu, București, Editura Semne, 1998, p. 334

¹⁰ Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 179

¹¹ Sorin Mitu, *Transilvania mea. Istorie, mentalități, identități*, Iași, editura Polirom, 2006, p. 105

¹² Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 157-159

prin radio și pândită de iredentism”¹³. Orașul Oradea, atrage atenția în mod particular, deoarece era principala poartă de intrare la frontiera de vest, centrul ținuturilor crișene și bihorene, situat la distanțe sensibil egale față de Viena, Praga și București, dar aproape de Budapesta¹⁴ și foarte aproape de Cluj, am adăuga noi. Așezarea geografică a orașului, a influențat soarta și evoluția instituțiilor de învățământ din arealul său, soluțiile propuse pentru rezolvarea problemelor educaționale înregistrate de autoritățile românești în zona de graniță din vestul țării, fiind cu atât mai interesante, cu cât ele reflectă punctul lor de vedere asupra școlii, culturii și religiei, privite drept cele mai importante arme într-un arsenal atotcuprinzător de practici și instituții de naționalizare¹⁵.

Acesta este contextul în care trebuie să privim și să analizăm activitatea Academiei de Drept din Oradea între anii 1919 – 1921, perioadă în care conducerea instituției a trebuit să facă față, pe lângă greutățile generate de trecerea la un alt sistem legislativ, și procesului de transformare al Transilvaniei pentru integrarea deplină în România Mare. Trebuie remarcat de asemenea, faptul că, spre deosebire de Universitatea din Cluj, care a fost preluată și transformată într-o universitate românească într-un timp scurt și printr-un proces radical, instituția de învățământ superior creată de Ministerul de Instrucție și Culte Maghiar cu scopul de a depopula Universitățile din Ungaria de numărul mare de auditori¹⁶, fiind o facultate izolată, a cunoscut un proces de tranziție care s-a întins pe aproape 3 ani.

Preluarea Academiei de la autoritățile maghiare s-a făcut la puțin timp după intrarea Armatei Române în Oradea, la 20 aprilie 1919, declararea acesteia drept instituție de stat românească făcându-se abia în 23 septembrie 1919 prin ordinul Consiliului Dirigent numărul 11.334. Decalajul de 5 luni dintre cele două evenimente se datora demersurilor repetate venite din partea Episcopiei Romano – Catolice de revendicare a Academiei. Intervențiile adresate Prefectului județului, și prin acesta Consiliul Dirigent, din 14 iulie și 19 septembrie, aveau la bază consemnarea, în cartea funciară, a instituției pe numele fondului de studii, de origine ecleziastică. Actele doveditoare înaintate, odată cu cele două memorii, Consiliului Dirigent sunt considerate neconvingătoare pentru susținerea dreptului de proprietate, constatându-se că de-a lungul existenței sale, Academia a depins ca activitate didactică exclusiv de guvernul, respectiv de regele ungar. Prin această decizie nu a fost pus la îndoială vreun drept al Episcopului Romano – Catholic, ci s-a solicitat ca acesta să fie „pus mai bine în evidență, iar dacă se dovedește a fi îndreptățit”, să fie respectat. Lucrurile au fost clarificate odată cu punerea la dispoziția Consiliului Dirigent a documentelor juridice și istorice, existente în arhiva Academiei, care au dovedit apartenența acesteia, anterior anului 1918, la statul maghiar. Prin urmare, în 5 noiembrie 1919, Consiliul Dirigent emite un alt ordin, care-l întărește pe cel din septembrie, prin care instituția „este trecută statului român și regelui român care o susțin în noua organizare conform noii ordini”¹⁷.

---

¹³ *Ibidem*, p. 172-174

¹⁴ Francisc Păcurariu, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, Editura Minerva, București, 1988, p. 346

¹⁵ Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 172-174

¹⁶ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Cluj (în continuare: A.N. – D.J.Cj.), *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos. 23, f. 36

¹⁷ Arhivele Naționale – Direcția Județeană Bihor, (în continuare A.N. – D.J.Bh.), *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 44

În consens cu opinia dominantă impusă la nivelul întregii țări, Consiliul Dirigent emite primul său act fundamental la 24 ianuarie 1919. Prin Decretul I, acesta hotără că „legile, ordonanțele, reglementările și statutele legale, emenate înainte de 18 octombrie 1918, rămân în interesul ordinei publice și pentru a asigura continuitatea de drept până la altă dispoziție, în mod provizoriu, cu excepțiile ce se vor indica”. Pe de altă parte, exercitarea dreptului de suveranitate națională, a determinat statul român, în acord și cu uzanțele din statele moderne, să pretindă tuturor funcționarilor, numiți de guvernele maghiare, să depună jurământ de fidelitate¹⁸. Aplicarea acestor două măsuri, în condițiile particulare ale orașului Oradea, a fost înfăptuită de Aurel Lazăr, la sosirea sa în oraș, în 24 aprilie 1919. Soluția găsită de reprezentantul Consiliului Dirigent, însărcinat cu preluarea conducerii vieții publice în Oradea și Bihor a fost aceea de confirmare în funcție și a „*slujbașilor de altă nație*, cu condiția să fie *oameni cum se cade* și să depună *jurământ de credință* regelui României”. În aceste condiții, profesorul Gyula Hovanyi, director al Academiei sub administrația maghiară, este însărcinat, în continuare, să „gireze actele decanatului”. O lună mai târziu, aproape jumătate din membrii corpului profesoral, toți de naționalitate maghiară, au participat la recepția organizată în incinta palatului greco-catolic cu ocazia vizitei Suveranilor României¹⁹.

Aflându-se în opoziție evidentă cu prevederile Convenției militare de la Belgrad, potrivit căreia administrația civilă rămânea sub controlul guvernului maghiar pe toate teritoriile fostei Ungarii, depunerea jurământului de fidelitate față de autoritățile române a fost privită atât de unii funcționari maghiari, cât și de alți membri ai societății civile orădene, foarte nuanțat²⁰. În cazul cadrelor didactice și nedidactice de la Academia de Drept, autoritățile locale au făcut numeroase demersuri de convocare a personalului instituției la prefectură pentru depunerea jurământului. Din cele 16 cadre didactice, dr. Horvath Eugen, dr. Hoványi Gyula, dr. Sigmond Andor și dr. Kocsán János rămân profesori titulari. Restul fie că au refuzat formal depunerea jurământului, sau au plecat din localitate, neputând fi găsiți, sau au amânat aproape 4 luni să răspundă „chemării” primite de la autoritățile locale și conducerea Academiei²¹. În final, în 5 noiembrie 1919, în urma unui raport al Prefectului referitor la toate aceste probleme, Consiliului Dirigent emite un ordin prin care toate cadrele didactice sau nedidactice, care nu au depus jurământul sunt demise din funcție²². Un caz aparte, este cel al pedelului instituției, care nu a putut depune jurământul deoarece nu cunoștea limba română în care era redactat jurământul. În urma demersurilor conducerii Academiei pe lângă secretarul general al Resortului Cultelor și Instrucțiunii Publice, aceasta a fost redactat în limba maghiară, fiind asemănătoare cu cea pentru subofițeri, procedura fiind încheiată în luna martie a anului 1920²³.

Organizarea activității Academiei în perioada analizată este reglementată de ordinul emis de Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publice 9 octombrie 1919. Astfel

¹⁸ *Istoria României ...*, p. 706

¹⁹ ***, *Buletinul Academiei de Drept din Oradea. 1918/19 – 1927/28*, Oradea, Tipografia și Librăria Românească S.A. Oradea, 1928, p. 7

²⁰ *Istoria României ...*, p. 707

²¹ A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 39

²² *Ibidem*, f. 44

²³ *Ibidem*, f. 181, 207, 212

programul de studii al Academiei este identic cu cel al Facultății de Drept de pe lângă Universitatea din Cluj, iar înscrierile pentru anul școlar 1919 – 1920 se vor face în perioada 1/14 și 15/28 octombrie, respectându-se regulamentele din anii trecuți.

În conformitate cu Decretele I și II, care au stat la baza funcționării administrative în perioada Consiliului Dirigent și a Legii naționalităților din 1868, ca limba de predare a fost păstrată maghiara, „în măsura în care se constată necesitatea ei”²⁴. Aceasta deriva din faptul că studenții anilor II, III și IV urmaseră cursurile Academiei în această limbă, fiind greu să studieze și să dea examene, în special cei din anii terminali, în limba română. Acest lucru nu era valabil pentru studenții români de la Academie.

Deoarece procesul de scoatere din circulație a banilor de proveniență străină și înlocuirea lor cu leul emis de Banca Națională Română, a fost unul complicat²⁵, unificarea monetară fiind înfăptuită de guvernul Averescu în a doua jumătate a anului 1920²⁶, taxele universitare au rămas aceleași. În consens cu hotărârile și dispozițiile Resortului de Finanțe, acestea vor fi socotite în lei conform principiului 60 de coroane sunt egale cu 60 de lei²⁷. Pentru înscrierea în noul an școlar este percepută o taxă de 160 de coroane, care acoperea taxa de înscriere de 10 coroane, 6 coroane pentru Mensă, 12 coroane taxa de bibliotecă, taxa pentru legarea indicelui 12 coroane²⁸.

O lună mai târziu, prin adresa Resortului din 5 noiembrie, care completează ordinul anterior, profesorul Iuliu Hovany este „director al Academiei pentru anul școlar 1919-1920, cu drepturi de decan”, și dr. Aurel Magier secretar al acestei instituții. Cursurile sunt programate să înceapă în 15 noiembrie și se înființează un lectorat pentru predarea limbii române și franceze, pentru ca „tinerii să cunoască aceste limbi”. La catedrele vacante sunt admiși suplinitori, care sunt plătiți cu 200 de coroane pe oră și sunt aprobate comisiile, pentru examenele ce vor fi susținute în cursul anului școlar. De asemenea, pe fondul situației economice postbelice, cât și a multiplelor probleme de natură politică ale României, este alocată suma de 100.000 de coroane pentru acoperirea treburilor urgente ale Academiei, dar care „poate fi folosită și pentru a da avansuri la profesori, până la plata regulată a acestora”²⁹.

La 1 noiembrie 1919 printr-o adresă semnată de prodecanul Facultății de Drept din Cluj, este înaintat conducerii Academiei tabelul cu cursuri care se vor ține în semestrul I, al anului școlar 1919 – 1920, structurat pe ani de studiu și conținând și numărul de ore alocate fiecărui curs. În adresă sunt menționate și modificările impuse de noua stare de drept, cursul de drept constituțional maghiar fiind înlocuit cu cel român, cel de istoria dreptului ungar fiind înlocuit cu istoria dreptului român, iar dreptul civil ungar și cel austriac fiind unificat într-o catedră³⁰. Potrivit acestei adrese și a ordinului din octombrie 1919, materiile prevăzute pentru a fi predate în anii I-IV de studii sunt modificate, dar numărul de ore ce trebuiau ascultate de studenți săptămânal este cel de 20, prevăzut în regulamentul maghiar.

---

²⁴ *Ibidem*, f. 20

²⁵ *Istoria României...*, p. 731

²⁶ Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p. 245 - 246

²⁷ A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 20

²⁸ *Ibidem*, f. 140

²⁹ *Ibidem*, f. 39

³⁰ *Ibidem*, f. 32

Ținând cont de numărul apreciabil de tineri, care reveneau de pe front și doreau să-și continue studiile³¹, Consiliul Dirigent emis ordinul 25.312 din 23 decembrie prin care studenții beneficiau de reducerea timpului de studiu ca urmare a îndeplinirii serviciului militar în timpul războiului³². Scutirile se acordau de către Decan, după ce erau discutate în consiliul profesoral, pe baza unei cereri depuse de student la care era anexată o declarație „sub cuvânt de onoare” că afirmațiile asupra duratei serviciului militar sunt adevărate susținută de o adeverință de efectuare a stagiului militar. Orice afirmație neadevărată, determina anularea semestrelor, a examenelor și a diplomelor obținute, precum și calificarea faptei ca infracțiune cu consecințe penale.

În toate celelalte aspecte legate de organizarea activității Academiei se aplica Regulamentului din 1874, cu modificările și completările aduse de Ministerul Instrucțiunii Publice și al Culturii Maghiar din 20 august 1883, 23 iunie 1889 și 27 iunie 1901. Ultima modificare a fost făcută în 5 octombrie 1911, în urma căreia a rezultat un regulament comun, „aplicat tuturor instituțiilor de predare a științelor a științelor juridice și de stat – adică atât facultăților juridice izolate, Academiei, cât și celor anexate la Universități”³³. Ca urmare a acestor reglementări, la Academie durata studiilor în științele juridice și de stat era de 4 ani, după fiecare an fiind prevăzute 3 examene fundamentale. Din anul al III – lea, „studenții în drept au toată libertatea, să poată asculta ori științele de jurisprudență, ori științele de stat”³⁴. Anul școlar era împărțit în două semestre, primul din octombrie până în februarie, al doilea din martie până la finalul lunii iulie. Examenele fundamentale se puteau susține în 1-25 iunie, 1-15 septembrie și 5-15 ianuarie³⁵. În afară de acestea, studenții mai trebuiau să susțină „încă două examene de stat, împărțite în: științele de drept și științe de stat (sau economico – politice)”, care erau susținute la instituția unde studentul a terminat cursurile. Pentru aceste examene sunt prevăzute sesiuni anuale, fiind stabilite reguli de prezentare a candidaților și modalitatea de acordare a notelor, precum și componența comisiei de examinare. Aceste examene de stat aveau același statut cu examenele de licență de la facultățile juridice din Vechiul Regat, astfel încât, după absolvire, studenții „puteau să intre în magistratură sau să ocupe funcții administrative”.

După promovarea examenelor fundamentale și frecventarea cursurilor din anul IV de studiu, studenții primeau un certificat de absolvire, „Absolutoriu”. Acesta nu era o diplomă, ci un act care le dădea dreptul studenților absolvenți să se înscrie la doctorat la ale Universități³⁶. Completările la Regulament din 1911,

---

³¹ *Istoria României*..., p. 1014

³² Prin acest act normativ studenții care au făcut un an și jumătate de armată, la care se adaugă anul de voluntariat, puteau primi Absolutoriu după 6 semestre de frecventare a cursurilor. Cei care aveau între 1 an și un an și jumătate de armată primeau Absolutoriu după 7 semestre normale, în schimb cei care aveau sub un an de serviciu militar nu aveau nici o scutire. Pentru doi ani și jumătate de armată, studentul putea primi Absolutoriu după 5 semestre, cei cu 3 ani și jumătate, după 4 semestre, iar cei care depășeau această perioadă numai după trei semestre. În cazul studenților care au audiat cursurile de-a lungul unuia sau mai multor semestre anterior perioadei în care au efectuat serviciului militar, Decanul le poate aproba susținerea examenelor fundamentale, acordându-le o perioadă de pregătire a acestora. Vezi A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 215-216

³³ A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos 76, f. 32

³⁴ *Ibidem*, f. 29

³⁵ *Ibidem*, f. 34

³⁶ *Ibidem*, f. 29 - 31

permiteau ca Absolutoriul să fie obținut după susținerea la timp a examenelor fundamentale sau după ce studentul a ascultat 8 semestre toate orele prevăzute în programă³⁷.

Recrutarea profesorilor se făcea în baza Legii XIX din 1872 de înființare și organizare provizorie a Universității din Cluj, astfel că deși, era prevăzut că profesorii titulari, definitivi și provizorii inamovibili, dar definitivați după stagiul, sunt numiți la propunerea Ministerului Instrucțiunii Publice maghiar prin decret regal, iar profesorii agregati, asistenți și lectori sunt numiți numai de Minister, în primii ani ai secolului XX, aceste numiri erau făcute numai de Minister la propunerea Academiei. Pentru funcția de profesor agregat erau admise numai acele persoane pe care instituția „îi declară apti pentru a predă sau și-au probat în public calificarea prin merite câștigate pe terenul științei”³⁸.

Pe baza acestui Regulament și a Legii XIX din 1872, în momentul preluării de către autoritățile române, la Academie funcționau 16 catedre de titulari: de drept roman, drept penal, procedură penală, filozofia dreptului, economie politică, finanțe și statistică, drept civil, drept civil austriac, procedură civilă, drept comercial și cambial, drept administrativ, istoria dreptului, drept bisericesc, drept constituțional, enciclopedia dreptului și politica. Pe lângă acestea se mai predau dreptul internațional public și privat, drept minier, contabilitatea de stat, medicina legală, igiena publică, istoria civilizației, etica și istoria universală³⁹. Pe parcursul anului școlar 1919-1920, aceste catedre au fost acoperite de 4 cadre titulare rămase după depunerea jurământului, dar mai ales de profesori suplinitori. Ca și în cazul Universității din Cluj, aceștia erau aleși dintre juriștii ardeleni, buni cunoscători ai legislației locale, distinși absolvenți, doctori ai facultăților de drept din Budapesta și Cluj. Astfel pentru anul școlar 1919 – 1920 au fost aprobați ca suplinitori: dr. Ioan Kocsan – judecător la tribunal, Ioan Candrea – președinte de senat la tribunal, dr. Ioan Boroș – avocat, dr. Romulus Radu – judecător la Curtea de Apel, dr. Nicolae Popoviciu – conferențiar – șeful serviciului sanitar al județului, dr. Ștefan Verzar și dr. Coloman Kenez – conferențieri – medici la spitalul județean și Arpad Victor – conferențiar – consilier financiar⁴⁰. Personalul Academiei este completat de la 1 septembrie 1921 cu Cornel Ferșigan, student al Academiei, numit în funcția de bibliotecar, și cu Leontin Domocoș, în funcția de copist în cadrul Decanatului, solicitându-se și aprobarea înființării unui post de secretar – ajutor⁴¹, funcția de manipulant fiind vacantă.

Deoarece semestrul I al anului școlar a început cu o lună și jumătate mai târziu decât era prevăzut în Regulament, era de așteptat ca numărul de ore pentru anumite discipline să fie redus. Acest lucru nu s-a întâmplat, conducerea Academiei găsind soluția de a nu mai repartiza materiile pe an de studiu, cum era prevăzut în Regulament, ci pe două semestre. Pentru cursurile mari, cum a fost cel de drept administrativ, a fost organizat chiar și un „repetitor de curs”. Se încerca astfel, să se creeze un cadru cât mai normal pentru desfășurarea activităților didactice, astfel încât studenții să poată asculta numărul de ore impus pentru prezentarea la

---

³⁷ *Ibidem*, f. 34

³⁸ *Ibidem*, f. 31

³⁹ *Ibidem*, f. 37

⁴⁰ A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept Oradea*, dos 562, f. 130

⁴¹ A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos 27, f. 8

examele fundamentale de an, în ciuda faptului că nu era cunoscută data încheierii semestrului I și cea a începerii semestrului II pentru anul școlar 1919 – 1920 și nici planul de învățământ pentru cel din urmă. În urma a două solicitări, una adresată Secretariatului general pentru învățământ de la Cluj, iar cealaltă direct Facultății de Drept din aceeași localitate, Academia a primit aprobarea pentru încheierea activităților didactice prevăzute pentru semestrul I și începerea semestrului al II-lea la 1 martie 1920. Cu aceeași ocazie, instituția a primit programa de învățământ pentru semestrul al II-lea, precum și un exemplar al Regulamentului de studii al Universității din Cluj⁴².

Punerea în aplicare a ordinului din 5 noiembrie 1919 al Consiliului Dirigent de înființare a unui lectorat de limba franceză, a însemnat pentru conducerea Academiei găsirea unui cadru didactic care să corespundă criteriilor de recrutare a personalului cuprinse în Legea XIX din 1872, dar care să nu încarce bugetul de cheltuieli al instituției. Astfel, începând cu semestrul al II-lea al anului universitar 1919 – 1920, la propunerea Decanului Academiei, Resortul Cultelor și Instrucțiunii Publica aprobat numirea profesorului Pascal Zigliara, titular la Liceul Real din Oradea, originar din Toulon, pentru a predă 3 ore pe săptămână de limba franceză (2 pentru începători și o oră pentru avansați), acestea făcând parte, cu aprobarea Directoratului Regional al Școlilor Medii, din norma sa de 15 ore/săptămână⁴³.

Criticați pentru tendința de regionalism, după unii istorici, izvorâtă din sferele de activitate pe care le-au gestionat, membri Consiliului Dirigent s-au apărat în repetate rânduri, subliniind că „țelul lor este unificarea deplină cu vechea Românie”, condiția pentru încheierea semiautonomiei Transilvaniei fiind alegerea unui parlamentar național. Cum acest lucru s-a întâmplat la finele anului 1919, menținerea Consiliului Dirigent era o problemă contradictorie, „încetarea funcționării acestui organism nemaiputând rămâne doar un subiect de dezbatere pentru diversele forțe politice⁴⁴. Astfel, în noiembrie 1919 și apoi în 4 februarie 1920, Consiliul Dirigent a hotărât întocmirea unui Proiect de lege privind încetarea activității sale, care ar fi urmat să fie dezbătut în parlamentul țării, începând și pregătirile pentru transferarea gestiunii domeniilor pe care le coordona departamentelor corespunzătoare centrale⁴⁵. În acest context, conducerea Academiei înaintează în 13 martie 1920 un raport amănunțit, însoțit de 42 de documente doveditoare, asupra activității desfășurate până în acel moment, precum și justificarea modului în care a fost cheltuită suma de 100.000 coroane repartizată instituției. Sunt anexate, de asemenea și registrul de casă, condus încă în limba maghiară, precum și cele două sigilii ale instituției, confecționate corespunzător normelor date de comandamentul militar din localitate. Sunt amintiți profesorii titulari, suplinitorii și conferențarii care vor ține cursuri în semestrul al II-lea, precum și un raport asupra personalului administrativ al Academiei. Tot personalul instituției este asimilat funcționarilor de stat, fiind plătiți conform „Normelor specifice referitoare la salarizarea funcționarilor de stat”, deoarece normele pentru salarizarea personalului didactic nu erau întocmite, încă. Este raportat numărul de studenți înscriși în semestrul I și II și rezultatele la examenele de pe semestrul I.

---

⁴² A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 53, 78-79, 99

⁴³ *Ibidem*, f. 179

⁴⁴ Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p. 294-295

⁴⁵ *Istoria României...*, p. 732

Când însă guvernul Averescu a dizolvat Consiliul Dirigent la 2 aprilie 1920⁴⁶, evenimentele cu privire la înlocuirea acestui organism se vor desfășura în ritm alert. Astfel la 3 aprilie 1920, regele semna Decretul – lege de instituire a Comisiei Centrale pentru Unificarea și Descărcarea Serviciilor, iar la 9 aprilie apărea Regulamentul cu privire la funcționarea acesteia. Conform acestui act, serviciile publice din Transilvania treceau sub conducerea directă a guvernului, iar pentru lucrările curente de unificare și descărcare a serviciilor publice, se institua câte o Comisie Regională la Cluj, Chișinău și Cernăuți. Cea de la Cluj era formată din 9 Secretari generali și 9 delegați ai guvernului, având în frunte un președinte. Atribuțiile acestora erau în așa fel stabilite, încât activitatea lor trebuia să ducă la transpunerea serviciilor publice din Transilvania în cadrul și sub controlul departamentelor centrale. Pentru învățământul din Transilvania, Secretariatul General trebuia să conlucreze strâns cu ministerul de resort din guvernul central, prin decizia ministerială din 15 mai 1920 primind și prerogative administrative în acest domeniu⁴⁷.

Editarea, din doi în doi ani, de către Ministerul Instrucțiunii Publice, a unui anuar, a determinat Secretariatul General de la Cluj să solicite instituțiilor de învățământ superior din Transilvania, prin urmare și Academiei, raportarea ritmică a activității desfășurate într-un an școlar⁴⁸. Aceste date au fost înaintate pentru anul școlar 1919 – 1920 în 17 iulie 1920 și se refereau la numărul de studenți înscriși în semestrul I și II pe ani de studiu și categorii (ordinari și extraordinari), rezultatele obținute la examenele fundamentale și la examenele din științe de stat și jurisprudență, profesorii care au predat în cele două semestre, materiile și numărul de ore predate, comisiile de examinare și cazurile de disciplină⁴⁹. Se pun astfel bazele raportării sistematice, prin intermediul unor formulare statistice, a celor mai importanți indicatori care caracterizează activitatea didactică pe parcursul unui an școlar.

O altă măsură a Ministrului Instrucțiunii Publice, P.P. Negulescu, pusă în practică de Secretariatul General de la Cluj, a fost aceea de a permite absolvenților școlilor comerciale superioare și a celor proveniți din școlilor normale urmeze cursurile unei Facultăți de drept, ca studenți ordinari, cu susținerea unui examen de limba latină până la finele anului I⁵⁰. Comisia de examinare trebuia să fie formată din decanul facultății, titularul catedrei de drept roman și un profesor de limba latină de la Facultatea de Litere. În cazul Academiei de Drept, s-a făcut o derogare, al treilea membru putând fi un profesor de limba latină de la cursul superior al liceului din localitate. Ca urmare, în 26 iulie 1920, a fost numit la propunerea Decanului, în această comisie, Ioan Pap – directorul Liceului E. Gojdu din Oradea, diplomat pentru limba latină.

A doua parte a anului 1920 și prima jumătate a anului 1921 este marcată de lupta conducerii Academiei de a nu ceda părți din clădirea în care instituția își desfășura activitatea, făcându-se demersuri susținute pentru repararea ei. Astfel, este consemnată solicitarea de a pune la dispoziția Directorului Casei Județene, etajul al

---

⁴⁶ Irina Livezeanu, *op.cit.*, p. 160-163

⁴⁷ Gheorghe Iancu, *op.cit.*, p. 301-302

⁴⁸ A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos. 24, f.1

⁴⁹ A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 363

⁵⁰ *Ibidem*, f. 215-216

II-lea al Academiei pentru amenajarea Școlii Normale de Băieți și dorința Consiliul Orășenesc de a rechiziționa o parte din clădirea Academiei în ideea amenajării unui laborator pentru școala de băieți. Din răspunsurile Decanului, Iuliu Hovanyi, putem deduce modul în care era utilizat spațiul din clădirea în care-și desfășura activitatea Academia. Astfel, la parterul clădirii era amenajată Biblioteca „cea prețioasă” și două săli profesoriale, la etajul I era Cancelaria Decanului și o sală pentru examene, sălile de la etajul al II-lea erau destinate activităților didactice pentru anul III și IV și cercului studențesc servind, la nevoie, și pentru organizarea serbărilor culturale.

În anul școlar 1919 – 1920 se țineau cursuri și în cele două săli profesoriale de la parter, respectiv în sălile destinate Cancelariei Decanului, deoarece edificiul a fost în totalitate ruinat în timpul războiului, când a funcționat ca spital militar. Nefiind de acord cu cedarea etajului al II-lea, conducerea instituției apelează la autorități pentru repararea spațiilor de studiu, fiind solicitată suma de 300.000. Subliniind importanța culturală a Academiei pentru comunitatea locală, conducerea instituției solicită forului superior de la Cluj să intervină pe lângă Secretariatul General al Ministerului de Interne din aceeași localitate, pentru ca la rândul său să recomande Consiliului Orășenesc să renunțe la orice intenție de a mai rechiziționa spațiul școlii. Se exprima convingerea că nu va mai exista nicio sală neutilizată, după terminarea reparațiilor, mai ales că numărul studenților era în creștere⁵¹.

Într-adevăr, ca urmare a aplicării numeroaselor reglementări și regulamente din această perioadă, numărul studenților a crescut, repartizarea acestora pe categorii și ani de studiu regăsindu-se în tabelul de mai jos.

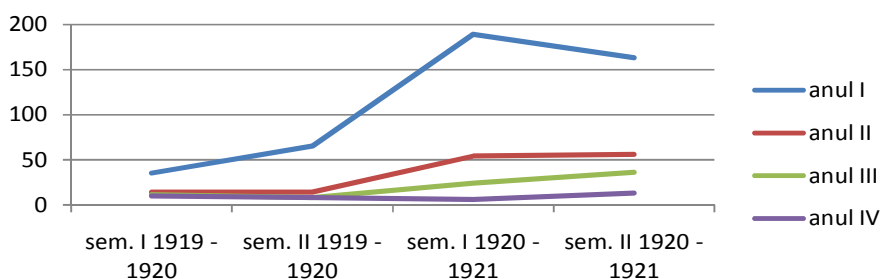
Tabel 1. Numărul studenților Academiei de Drept din Oradea în perioada 1919 - 1921⁵²

An școlar	Nr. studenți	Anul I	Anul II	Anul III	Anul IV
Sem.I 1919-1920	64 ordinari	35	14	11	10
Total - 70	6 extraordinari				
Sem. II 1919-1920	68 ordinari	65	14	8	8
Total – 95	27 extraordinari				
Sem.I 1920–1921	191 ordinari	189	54	24	6
Total – 273	82 extraordinari				
Sem.II 1920-1921	195 ordinari	163	56	36	13
Total – 268	73 extraordinari				

⁵¹ A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos. 27, f. 7

⁵² Tabelul a fost întocmit pe baza datelor existente în fondurile arhivistice referitoare la Academia de Drept din Oradea, Arhivele Naționale – Direcțiile Județene Cluj și Bihor. Vezi A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 363; A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos.24, f. 2.

Grafic 1. *Evoluția numărului de studenți ai Academiei de Drept din Oradea în anii școlari 1919 – 1920 și 1920 - 1921*

Pe baza datelor din Tabelul 1, dar și din reprezentare grafică a acestora, observăm că numărul studenților Academiei a crescut de la 70, câți erau înscriși în semestrul I, la 95 în cel de-al doilea, ascultătorii din anul I, fiind cei mai mulți, comparativ cu ceilalți ani de studiu și aproape dublându-se în semestrul II. Odată cu reglementarea statutului studenților care au îndeplinit stagiului militar, numărul studenților extraordinari a crescut de la 6, în semestrul I la 27 în cel de-al doilea. Datorită facilităților oferite absolvenților școlilor comerciale superioare și normale, numărul de studenți din anul I s-a mărit de 3 ori în anul școlar 1920-1921, numărul total ajungând la 273 în sem. I, respectiv 268 în sem. II, 70% fiind ordinari. Tot în această perioadă au fost transferați studenți din alte centre universitare la Oradea, sau de la Academie la alte facultăți de Drept din țară, dar numai din motive bine întemeiate și cu aprobarea autorităților de la Cluj.

Tabel 2. *Numărul examenelor susținute de studenții Academiei de Drept din Oradea în perioada 1919 - 1921*⁵³

An școlar	Numărul examenelor susținute				
	I fundamental	II fundamental	III fundamental	Examen de stat	Examen de jurisprudență
1919-1920	25	12	24	11	0
1920-1921	95	69	46	26	4

Pe baza datelor prezentate în cele două tabele, putem afirma că numărul examenelor susținute de către studenți a crescut odată cu creșterea numărului de studenți ascultători. Dacă raportăm acest număr la cel al examenelor susținute observăm că numai aproximativ jumătate din ei reușeau să și susțină aceste examene.

La capitolul cheltuieli ale Academiei putem consemna semibursele și ajutorul de 50 de coroane oferit pentru susținerea socială a studenților săraci. Acestea erau aprobate de conducerea instituției în baza unei cereri la care studentul

⁵³ Tabelul a fost întocmit pe baza datelor existente în fondurile arhivistice referitoare la Academia de Drept din Oradea, Arhivele Naționale – Direcțiile Județene Cluj și Bihor. Vezi A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 363; A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos. 24, f. 3

anexa certificatul de pauperitate⁵⁴.

Conducerea Academiei, ca de altfel și cea a Universității din Cluj, a acordat o atenție sporită standardului de viață al profesorilor, dorind „să-i racordeze la statutul lor social firesc”⁵⁵. Datorită situației economice postbelice, cât și multiplicării problemelor de natură politică ale României, salarizarea profesorilor și personalului nedidactic s-a făcut pe parcursul anului 1919 și în prima jumătate a anului 1920 sub forma unor avansuri plătite din bugetul alocat Academiei, deoarece încă nu erau definitivare încadrările în clasele de salarizare. În a doua jumătate a anului 1920, profesorii și personalul Academiei au fost încadrați în conformitate cu vechimea în învățământul superior, pe baza „coalelor de serviciu”⁵⁶. Aceste documente, asemănătoare cu cărțile de muncă de astăzi, au fost întocmite pentru fiecare cadru didactic sau nedidactic titular și cuprindeau în afară de datele personale referitoare naționalitate, religie, stare civilă, număr de copii, și informații privind limbile străine cunoscute, studiile și examenele susținute și locurile de muncă anterioare⁵⁷. În afara salariului, personalul instituției și familiile acestora, beneficiau de reducere a prețului călătoriilor pe calea ferată⁵⁸, de ajutor pentru haine⁵⁹, profesorilor plăindu-li-se și asigurări sociale, în contul Casei Cercuale de Asigurări Sociale. În perioada de până la preluarea Academiei în mod oficial, acestea nu au fost plătite. Ulterior, la insistențele conducerii instituției, făcute prin adrese repetate la Resortul Instrucțiunii în 7 august 1919 și 27 ianuarie 1920, apoi la Înalțul Comisar Guvernamental, acestea au fost plătite în 26 aprilie 1920.

O altă problemă apărută în această perioadă referitoare la cadrele didactice, a fost aplicarea Hotărârii Consiliului de Miniștri nr. 1556 din 26 ianuarie 1920 prin care funcționarii care au servit statul maghiar cel puțin 10 ani și care renunțau la „supușenia străină și iau naționalitatea română”. Aceștia puteau primi o retribuție de disponibilizare egală cu dreptul la pensie conform legii pensiilor și retribuțiilor din Vechiul Regat, rămânând la dispoziția statului român. De asemenea, în aceeași hotărâre, era menționat faptul că pensiile funcționarilor etnici minoritari erau plătite în continuare, după recalculare conform normelor din Vechiul Regat, dacă aceștia se declarau supuși ai statului român. Cei care nu se încadrau în această categorie, primeau o soldă de disponibilitate și rămân la dispoziția statului român⁶⁰. Este cazul fostului profesor al Academiei dr. Coloman Szekely, căruia i s-a plătit în continuare pensia, fostului secretar al Academiei dr. George Suhayda și fostului profesor Iuliu Buday, care nu au depus jurământul și nu au trecut la naționalitatea română, fiind absolviți din posturile lor, urmând să li se plătească sumele corespunzătoare⁶¹. În urma recursului făcut de profesorul Coloman Szekely, Secretariatul General de la Cluj dispune plata sumei de 13.640 de coroane reprezentând „lichidarea competențelor”. Acestea au fost „ordonanțate de guvernul maghiar și cuprindeau salariul fundamental, salariul de martir, adausul familial, ajutorul de război și

---

⁵⁴ A.N. – D.J.Bh., *fond Academia de Drept din Oradea*, dos 562/1919-1920, f. 140

⁵⁵ *Istoria României...*, p. 1017

⁵⁶ *Ibidem*, f. 326

⁵⁷ *Ibidem*, f. 335-338

⁵⁸ *Ibidem*, f. 185, 186, 339

⁵⁹ *Ibidem*, f. 120

⁶⁰ *Ibidem*, f. 367

⁶¹ *Ibidem*, f. 366

ajutorul lunar de scumpete”⁶².

Ultima parte a anului 1920, este caracterizată de anularea unor facilități acordate studenților, sau de îngreunarea procedurilor de aprobare a cererilor acestora. Astfel, a fost abrogat ordinul Consiliului Dirigent referitor la absolvenții școlilor comerciale și normale, fiind desființată și comisia pentru examinare la limba latină. Scutirile pentru frecventarea cursurilor de către studenții întorși de pe front erau acum avizate doar de Decan și aprobate de Secretariatul General de la Cluj⁶³. Condițiile în care a început anul școlar 1921 – 1922 au fost modificate și prin abrogarea Regulamentului Facultății de Drept din Cluj din 2 ianuarie 1921, astfel încât conducerea Academiei a fost nevoită să elaboreze un Regulament propriu de organizare în 12 octombrie 1921.

În concluzie, putem spune că în intervalul 1919 – 1921, activitatea Academiei s-a desfășurat pe doi ani universitari, 1919 – 1920 și 1920 – 1921, perioadă în care aceasta a fost marcată de existența Consiliului Dirigent ca organism administrativ, de preluare, organizare și îndrumare a diverselor domenii de activitate din Transilvania. Corespondența bogată purtată de conducerea Academiei cu acest organism dovedește implicarea deplină a acestuia în toate aspectele care priveau organizarea învățământului superior din Transilvania pentru unificarea celor patru sisteme de învățământ existente în cadrul României Mari. Faptul că atenția acestuia s-a concentrat mai mult asupra preluării Universității din Cluj și transformarea ei într-o instituție românească, nu a însemnat că facultățile de drept izolate au fost uitate. În cazul celei din Oradea trecerea de la autoritățile maghiare la cele românești s-a făcut fără întreruperea activității didactice, cu păstrarea Regulamentelor maghiare de organizare, modificarea lor făcându-se numai în situații în care starea de fapt o impunea. Chiar dacă profesorii Academiei, nu au putut fi păstrați, în marea lor majoritate, catedrele vacante au fost suplinite de specialiști locali cu experiență vastă în domeniu. Datorită eforturilor depuse de conducerea instituției, studenții și-au putut continua studiile în condiții asemănătoare celor existente înainte de 1918, ceea ce a făcut ca mulți dintre ei să poată susține examenele fundamentale de an și cele finale de stat și jurisprudență. În condițiile economiei postbelice, Academia a făcut eforturi susținute pentru repararea clădirii în care își desfășura activitatea, mulți dintre studenți beneficiind în continuare de burse și ajutor social.

Noul Regulament al Academiei, aprobat de către Secretariatul General de la Cluj, a însemnat începerea anului școlar 1921 - 1922 în condiții de normalitate, din acest moment cursurile ținându-se numai în limba română, fiind titularizați, cu acordul Ministerului de Instrucțiune Publică, și primii profesori români, Bogdan Ionescu și Iacob Lazăr⁶⁴.

---

⁶² *Ibidem*, f. 342

⁶³ A.N. – D.J.Cj., *fond Facultatea de Drept Oradea*, dos. 23, f. 3-4

⁶⁴ Ovidiu Bozgan, *L'Académie de droit d'Oradea: une expérience universitaire manquée* în *Analele Universității din București. Istorie*, București, Editura Universității din București, 1995, p. 84-85

BIBLIOGRAPHY

- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Bihor, Fond *Academia de Drept Oradea*, dos. 562;
- Arhivele Naționale, Direcția Județeană Cluj, Fond *Facultatea de Drept Oradea*, dos. 23, 24, 27, 76;
- ***, *Buletinul Academiei de Drept din Oradea. 1918/19 – 1927/28*, Oradea, Tipografia și Librăria românească S.A. Oradea, 1928;
- ***, *Istoria României. Transilvania*, vol.II, Cluj-Napoca, Editura George Bariț, 1997;
- Onisifor Ghibu în corespondență*, Volumul II. Cuvânt înainte, îngrijirea ediției, note, indici de Mihai O. Ghibu, București, Editura Semne, 1998;
- Bozgan, Ovidiu, *L'Académie de droit d'Oradea: une experience universitaire manquée*, în *Analele Universității din București. Istorie*, București, Editura Universității din București, 1995
- Iancu, Gheorghe, *Contribuția Consiliului Dirigent la consolidarea Statului Național Unitar Român (1918 – 1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1985;
- Leuștean, Lucian, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920 – 1923)*, Iași, Editura Polirom, 2003;
- Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare 1919 – 1930*, București, Editura Humanitas, 1998;
- Mitu, Sorin, *Transilvania mea. Istorii, mentalități, identități*, Iași, Editura Polirom, 2006;
- Păcurariu, Francisc, *Românii și maghiarii de-a lungul veacurilor*, București, Editura Minerva, 1988;